http://www.etnolog.org.ua

Розвідки сучасного українсько-канадського фольклору: погляд з Вінніпега

Роберт-Богдан Климаш

УДК 801.83:398(71=161.1)

Robert-Bohdan Klymasz. Survey of Contemporary Folklore of Canadian Ukrainians: View from Winnipeg. This article deals with the contemporary folklore of Canadian Ukrainians, especially with the new forms of tradition in the urban surrounding.

Keywords: contemporary folklore, Canadian Ukrainians, urban surrounding.

Коли у 2000 році я вийшов на пенсію, залишивши Канадський музей цивілізації, розташований у Ґатіно (провінція Квебек, неподалік Оттави), то переїхав до Вінніпега в провінції Манітоба – історичного центру українського життя в Канаді. Отже, я опинився в місті, мешканцями якого є або українці, або принаймні одружені з українцями. Проте для мене Вінніпег був не просто зупинкою на шляху до заманливих реліктів Заходу, на зразок міст Дофіна, Йорктона, Вегревілля та периферії, насичених українським фольклором *. Я приїхав до Вінніпега, щоб залишитися. Молодеча енергійність і зовнішнє фінансування полишили пенсіонера, тож літні експедиції відійшли в історію. Вінніпег мав стати моїм постійним місцем перебування.

Проте фольклористів колишніх не буває, тому мені було важко ігнорувати українські фольклорні явища, що просто скупчувалися всюди, куди б я не повернувся. Стало зрозумілим те, що українське населення Вінніпега захоплюється фольклорними подіями так само, як будь-яка інша громада. Хоча фольклору в місті було достатньо, але мені не вистачило підготовки, аби змагатися з динамікою нової ситуації. Старих позначок, на які я зазвичай дивився, як-от церкви з маківками-цибулинами чи туалети просто неба, притаманні преріям, у Вінніпезі не було. Це – урбанізований простір, насичений тим «справжнім» знанням, яке я записував багато років тому на периферії. Це знання виражалося не усно, а через сучасні засоби, проте була експресія, сповнена звичним для мене фольклором. Моє початкове небажання називати це фольклором поступово минулося, я збагнув, що всі ті нові явища, включно з усіма нетрадиційними святами (на кшталт української церемонії підняття прапора) і були сучасною народною творчістю, вартою серйозної уваги та наукового розгляду. Можливо, більшість моїх висновків (хоча це переважно результат кабінетних польових досліджень) можна застосувати до фольклору інших українських громад у містах Північної Америки.

Утрата мови

Саме мова характеризує найдраматичніший аспект фольклорного комплексу вінніпезьких українців. Хоча українська мова більше не є життєздатним засобом щоденного спілкування, однак вона функціонує як «мова спадщини», і саме в цій якості її зберігають – як позначку традиційної автентичності та квазівіддаленості. Канадсько-українська мова часто перекручена й спотворена. Наприклад, некрологи в щоденній англомовній газеті оплакують вінніпезьких українців і часто закінчуються фразою «Vichnaya Pam Yat» замість «Vichnaja pamjat' [Вічная пам'ять]». Назва місцевої м'ясної крамниці «Karpaty Meats» звучить у радіорекламі як «Car Patty Meats» [1]. Макаронічні пісні продовжують «лоскотати слух» загалу та домінувати в розважальному радіоефірі Вінніпега. Діджей постійно підбирає «золоте ретро», до якого належить і традиційна українська балада про вбивство – «Їхали козаки», що її завзято виконують у стилі польки. Здається, ніхто не здогадується про зловісний сюжет балади, де викрадачі прив'язують дівчину до дерева та підпалюють її.

Перегляд некрологів

Окрім згаданих аномалій, народні «родинні повідомлення» (тобто некрологи), спогади й різноманітні оголошення в газеті «Winnipeg Free Press» надають ще більше матеріалу для дослідження, а суботній номер особливо багатий на приклади. Щоденний перегляд газетних некрологів може стати нав'язливим заняттям для будь-якого фольклориста, бо часто це оповідання з епічним обертоном. Нижченаведений текст із некролога на десять параграфів (надруковано 21 серпня 2010 р.) являє собою уривок оригіналу й передає історію життя столітнього Вільяма Пилипчука, знаного також як *Bill Phillips*.

Білл народився 1909 року в Східній Галіції (Австрія), прибув до Канади з батьками в 1912 році й оселився в Манітобі. Молодим хлопцем Білл полюбляв брати участь у театралізованих виставах, співати, танцю-

* Хоча Роберт Климаш працював у Музеї цивілізації, він проводив ґрунтовні польові дослідження серед українців канадських прерій. Результатом стала низка монографій: «Sveto: Celebrating Ukrainian-Canadian Ritual in East Central Alberta throught the Generations», «The Ukrainian Folk Ballad in Canada», «Folk Narrative among Ukrainian-Canadians in Western Canada», «Ukrainian Folklore in Canada: An Immigrant Complex in Transition» [*прим. Н. Кононенко*].

http://www.etnolog.org.ua

вати, і йому надзвичайно подобалося «мати пригоди» з друзями у Вінніпезі та околицях.

1940 року Білл вступив до Канадської армії і брав участь у бойових діях на території Франції та Німеччини. Після демобілізації він повернувся до Канади, де познайомився й одружився з «англійською дівчиною на ім'я Нелма». Після народження сина в місті Аджекс (провінція Онтаріо) родина перебралася на батьківщину Нелми та «оселилася в тихому мальовничому селищі Айторн поблизу Довера».

У 1983 році після смерті дружини Білл повернувся до Вінніпега, який знову став для нього домівкою. Свою любов до співу він виявляв через активну участь у хорі для старших людей «Вік і Можливості», аж допоки не стався інсульт…

Порівняно з іншими українськими й неукраїнськими некрологами, некролог Вільяма можна «оцінити» лише як фольклорний документ. Таке порівняння виявляє двоїстість, притаманну цьому жанру, а також перегукування з архаїчнішою версією української традиції похоронних голосінь. Про Білла згадують, як про представника «першої хвилі», людину, яка пережила початкову «лихоманку» української еміграції до Канади столітньої давнини. У подібних некрологах часто пишуть про хобі, тому з'являються речення про любов Білла до співу й інші музичні досягнення. Якби це був некролог жінки, текст виглядав би по-іншому: померлих українських «бабів» завжди вихваляють за їхні таланти куховарства та садівництва. Примітно, що тут згадується рік і місце народження, бо про життя українських емігрантів так званої «Д. П. третя хвиля» (тобто тих, які прибули до Канади після Другої світової війни) повідомляють інакше **. Сповідувана релігія – важливий факт, і про нього зазвичай пишуть формульною мовою, через подробиці поховання й місцезнаходження цвинтаря. Анотований список мотивів некрологів (якщо такий колись укладуть) розглядав би структурні механізми, притаманні газетним голосінням, які є частиною канадського й українського діаспорного фольклору XXI ст.

Популярна ономастика

Поширеність українських фольклорних танців привела до швидкого збільшення кількості клубів, ансамблів, шкіл і академій. Щорічний вінніпезький фестиваль «Фолклорама», що триває два тижні, у 2010 році представив 25 таких танцювальних груп. Кожна з них мала найменування й на підставі відбору, здійснюваного комітетом свята, можна зрозуміти важливість гендеру як основного фактора самоназви. Більшість танцювальних колективів називалися іменниками жіночого роду зі світу природи, наприклад: «Річка», «Зоря», «Фіалка», «Троянда», «Весна», «Зірка» чи «Завірюха [Zaavarooka]». Було й кілька колективів із фольклорними назвами: «Русалка», «Слава!» та «Сопілка». Кілька груп послуговувалися чоловічими найменуваннями: «Барвінок», «Розмай» і «Романець». Лише одна група мала гендерно-нейтральну назву – «Село». На жаль, одна англомовна газета написала про «українських танцюристів із гурту "Сало"». Цікаво, що більшість цих колективів позбулася слова «фольклорний», але залишила «український» для свого опису. На мою думку, це прихована спроба вирізнити цей жанр танцю і, можливо, підняти його до рівня інших, наприклад балету, сучасного танцю або хіп-хопу.

Кухня

В асортименті вінніпезьких продуктових супермаркетів і дрібних продовольчих крамниць завжди є пироги з усіх усюд ***. Зазвичай їх продають замороженими в пачках по 12 штук або в кількості, що ділиться на 12. Багато церковних громад, у тому числі англіканці, улаштовували вечері з пирогами, щоб зібрати гроші. Сезон пирогів, що триває з осені до весни, використовують для накопичення коштів й інші релігійні та нерелігійні громади (як українські, так і неукраїнські). Жінки з вінніпезького Українського православного катедрального собору Святої Трійці влаштовують щомісяця пирогові марафони, що тривають весь день і головний принцип яких – «скільки зможеш з'їсти». Чимало комерційних ресторанів мали економічну вигоду саме за рахунок популярності пирогів. Є навіть такі незвичайні кулінарні експерименти, як пирогові піци чи сендвічі ****. Увійшовши до кулінарного мейнстріма, пироги продовжують свою «тріумфальну ходу», а жителька Вінніпега Орися Трач прославилася завдяки цим кулінарним шедеврам.

Календарні зрушення

Як засвідчують оголошення, надруковані в північноамериканській українській (утім, англомовній) газеті «Український щотижневик [The Ukrainian Weekly]», «бути українцем» можна визначити на підставі певних свят кожного місяця – від Маланки в січні до Коляди в грудні. Вінніпезький варіант «бути українцем» включає два Різдва: «англійське Різдво» (25 грудня) й «українське Різдво» (7 січня). Останнє більше відповідає «справжньому духу і значенню Різдва». Проте найсуттєвішою модифікацією канадського народного календаря є універсальне сприйняття Маланки як жвавого свята, що позначає український Новий рік (13–14 січня). Це січневе свято між груднем (із загальноприйнятим у Канаді Різдвом) і лютим (із загальноша-

** Д. П. – це абревіатура на позначення *DP*, тобто *Displaced Persons* (українські емігранти до Північної Америки після Другої світової війни). «Друга хвиля» прибула після Першої світової війни, а представниками «першої хвилі» стали ті, хто приїхав наприкінці 1800-х – на початку 1900-х років. Багато їх прибуло тоді з Австро-Угорської імперії, звабленних канадськими обіцянками дешевої землі в преріях [*прим. Н. Кононенко*].

*** Канадські українці вживають слово «пироги» на позначення вареників, а в англійській мові закріпився польський варіант написання – «perogies» [*прим. перекладача*].

**** Пироги переважно начиняють картоплею чи сиром, тому використання їх у піцах і сендвічах як замінника м'яса є дуже незвичним для неукраїнських любителів м'ясних страв [*прим. Н. Кононенко*].

http://www.etnolog.org.ua

нованим днем Святого Валентина) привносить радість і тепло посеред суворої вінніпезької зими. Воно пом'якшує післяріздвяну апатію, якою в іншому випадку сповнилася б ментальність вінніпезців.

«Освячення великодніх кошиків» досі популярне, і в деяких церквах цей ритуал проводять у Великодню суботу. Щодо самих кошиків, то вони часто не відповідають тому, як мусять виглядати традиційні кошики і що в них має бути. Багато з них подібні до літніх кошиків для пікніка й містять пляшку вина.

Українським традиціям притаманний фактор веселощів, і він особливо виявляється в неабиякій популярності «соціального» – святкування, що започаткувалося від старих українських весільних обрядів. Ця подія тепер є традиційною, про неї навіть написано в «Енциклопедії Манітоби» (2007). На відміну від вищезгаданих календарних святкувань, «соціальне», подібно до більшості весіль і всіх похоронів, може відбуватися будь-коли впродовж року. «Соціальне» переважно влаштовують для зарученої пари перед весіллям. Пригощання, музика й алкоголь – головні приваби. Люди, які приходять на «соціальне», не обов'язково знають заручених, оскільки квитки на подію продають усім бажаючим взяти участь і повеселитися. Гроші від продажу квитків стають потім подарунком для пари. Усе це лише опис сутності «соціального», хоча варіантів цього святкування може бути безліч.

За вже встановленою репутацією в Західній Канаді, українські традиції поважають за певний дух радості. Здається, є народне повір'я, що українцям властива загальна любов до веселощів і їхні святкування – більш видовищні, ніж в інших народів, тобто видовищ, притаманних українським святкуванням, в інших традиціях нібито немає. На жаль, фольклористам варто глибше дослідити це народне повір'я, насамперед через те, що воно відходить від усталених моделей фольклористичного дослідження. Особливо показовою в цьому плані є функція згаданих Маланки та «соціального».

Деякі заключні спостереження

Дослідження засвідчують, що втрата мови в діаспорній громаді компенсується підвищеною увагою до залишкових елементів. Перехід стимулює процес кодифікації та стандартизації, а також операції «пошуку й порятунку». Традиційні страви, наприклад, возвеличуються до статусу «національної кухні» й поширюються через письмові рецепти та українські куховарські книги, що незмінно друкуються англійською мовою. Українські танцювальні ансамблі переважно відкидають слово «фольклорний» і представляють себе просто як групи «українського танцю», приховуючи спроби акцентувати увагу не на етнічності, а на жанрі, і в такий спосіб шукають паритету з балетом або хіп-хопом.

Однак утрата мови, що зумовлює інші втрати, є потужним стимулом для серйозного підходу до створення родинного дерева. Генеологія стала популярним хобі, що надихає канадських українців на дослідження родинної історії. Дехто сподівається відшукати бодай краплину благородної козацької крові у своїх жилах, а ще краще – знайти родинний герб. Багато людей ідуть на чималі жертви в довготривалих пошуках документів. Виявляти відомості про предків, які, цілком можливо, були неписьменні, – це складне завдання.

Серед численних виявів фольклорних традицій візуальні символи стали особливими цінностями в руках як відданих дослідників, так і аматорів. Писанки є тому найпершим прикладом. Нещодавно за допомогою цифрових технологій почали детально документувати українські церкви в західних провінціях і розміщувати цю інформацію в мережі для всіх зацікавлених *****.

Традиційне вбрання становить особливу «проблему», оскільки людське тіло – це об'єкт вбирання та прикрашання. Прихильники українського народного вбрання вважають, що певний одяг (і всі його складові) обов'язково мусить пасувати. Таке бачення має сенс, проте установи й ентузіасти, які збирають і зберігають убрання, виставляють його на манекенах або навіть у ще динамічніший спосіб: одні демонструють одяг на учасниках парадів, інші влаштовують покази мод, коли моделі мовчки дефілюють подіумом, а глядачі можуть роздивитися костюми зблизька. Зазвичай такі відтворення українського народного вбрання «старого краю» супроводжують коментарі англійською мовою.

***** Проект, що фінансується урядом, має назву «Sanctuary: The Spiritual Heritage Documentation Project» («Святилище: проект документування духовної спадщини») і покликаний документувати українські церкви та цвинтарі в преріях провінцій Альберта, Саскачеван і Манітоба. Режим доступу до проекту: http://www.ualberta.ca/%7Ecius/religion-culture/c-sanctuary.htm [*прим. перекладача*].

Примітки

[1] Із граматичного погляду, друга конструкція не має сенсу, проте фонетично вона сприймається англомовним слухачем як «Автомобільні котлети» замість «М'ясна крамниця "Карпати"».

Переклад з англійської Світлани Кухаренко